

Piotr Rachwał

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1903-4115>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Humanistyczny

email: piotrach@kul.lublin.pl

Ruch naturalny na Lubelszczyźnie w XVI–XIX wieku. Stan i perspektywy badawcze

Vital Events in the Lublin Region from the 16th to the 19th Centuries. The State of Research and its Prospects

Abstrakt

Głównym zamierzeniem niniejszego artykułu było omówienie dotychczasowych badań nad ruchem naturalnym Lubelszczyzny oraz wskazanie problemów badawczych, jakie wiązały się z wykorzystaniem podstawowego w tym przypadku źródła – ksiąg metrykalnych. Za prekursora tych badań należy uznać Henryka Wiercieńskiego, który na początku XX wieku zainicjował akcję zliczania trzech serii danych. Kontynuatorem prac, już po II wojnie światowej, był Zygmunt Sułowski, a następnie jego uczniowie. Na podstawie doświadczeń kilku pokoleń badaczy można wskazać podstawowe zagrożenia związane z wykorzystaniem rejestracji ciągłej Lubelszczyzny. Podstawowy mankament stanowi kompletność tego źródła, dostępność do zachowanego

Abstract

The article presents the current state of research into vital events in the Region of Lublin and identifies the research problems which were connected with parish registers, the basic source in the research of that kind. Henryk Wiercieński is considered the forerunner of that research; at the beginning of the 20th century he initiated an action of counting three series of data. After the Second World War the work was continued by Zygmunt Sułowski and his followers. Thanks to several generations of researchers it is now possible to identify the basic threats of the continuous registration in the Lublin Region, among which the main ones are: the completeness of the sources, the access to the existing resources and a significant amount of effort. In the case of the Lublin Region

zasobu, a także znaczące nakłady pracy. W przypadku Lubelszczyzny spotęgowane to jest faktem, iż po 1797 roku prowadzono równoległe nawet trzy typy ksiąg, tj. według formularza trydenckiego, austriackiego i napoleońskiego (polskiego). Zdarzało się, iż liczby zapisów w poszczególnych księgach nie zawsze były równe. W artykule przedstawiono również obecnie trwające badania nad ruchem naturalnym Lubelszczyzny, wykorzystujące nowe techniki i metody, m.in. projekcję odwróconą, a także działania zmierzające w kierunku digitalizacji ksiąg metrykalnych, przechowywanych w archiwach parafialnych, i udostępnienia ich szerszemu gronu badaczy.

the situation is even more difficult as after 1797 there were three types of registers, the Tridentine forms, the Austrian forms and the Napoleonic (Polish) forms. The numbers of registers happened to be different in different sources. The article also presents the current research into vital events in the Lublin Region, where new techniques and methods have been used, such as the inverse projection and the digitalisation of registers kept in parish archives, now accessible to much more researchers.

W szerokim spektrum zainteresowań demografii historycznej, badania nad ruchem naturalnym ludności zajmują poczytne miejsce. Głównym celem niniejszego opracowania jest podsumowanie badań nad ruchem naturalnym ludności Lubelszczyzny, a także naszkicowanie aktualnie prowadzonych działań w tym zakresie. Problemy niżej poruszone w ograniczonym stopniu koncentrują się jednak na klasycznym omówieniu dorobku poszczególnych badaczy¹, natomiast szerzej odnoszą się do wyzwań, jakie niesie ze sobą wykorzystanie podstawowego w tego typach badania źródła – ksiąg metrykalnych. Artykuł podzielono na dwie części. W pierwszej zawarto syntetyczny opis dotychczasowych ustaleń w zakresie wykorzystania metryk z terenu Lubelszczyzny, w drugiej zaprezentowano aktualnie prowadzone prace nad inwentaryzacją i wykorzystaniem rejestracji ciągłej do badań demograficznych.

¹ Na łamach *Roczników Humanistycznych* ukazał się artykuł omawiający aktualny stan badań demograficzno-historyczny na Lubelszczyźnie. Zob. Piotr Rachwał, „Stan badań nad demografią Lubelszczyzny w XVI–XIX wieku”, *Roczniki Humanistyczne* 64 (2016), 2: 89–112.

1

Stanisław Hoszowski w opublikowanym ponad 60 lat temu artykule, poświęconym dynamice zaludnienia ziem polskich w epoce nowożytnej, zgłosił postulat rozpoczęcia zorganizowanych badań ruchu naturalnego w oparciu o metryki parafialne². Podkreślił równocześnie, iż dla epoki przedstatystycznej metryki te są jedynym źródłem obejmującym całą ludność, tj. wszystkie grupy społeczne, bez względu na pochodzenie czy stan posiadania. Apel ten doczekał się odzewu. W tle rozważań nad koniecznością rewizji ustaleń dotyczących zaludnienia ziem polskich w przeszłości coraz częściej wskazywano na duże zaniedbania ze strony rodzimej nauki w zakresie wykorzystania bieżącej rejestracji ruchu naturalnego. Rozpoczynając dyskusję nad tym ważkim zagadnieniem, nestorka polskich badań demograficzno-historycznych, Irena Gieysztorowa, wyraziła opinię, iż badanie metryk do celów demograficznych jest nieporównywalnie bardziej pracochłonne i skomplikowane aniżeli wykorzystywane do tej pory źródła o charakterze skarbowym³. Kolejne lata zaowocowały publikacjami, w których pojawiły się propozycje metodologiczne wykorzystania metryk do celów demograficznych, ale także i konkretne ustalenia w zakresie procesów ludnościowych w przeszłości⁴.

Warto w tym miejscu zauważyć, że środowisko lubelskich historyków skupionych przy Katedrze Dziejów Średniowiecznych i Nauk Pomocniczych Historii (później Katedrze Metodologii i Nauk Pomocniczych Historii, obecnie Nauk Pomocniczych Historii) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego od samego

² Stanisław Hoszowski, „Dynamika zaludnienia Polski w epoce feudalnej (X–XVIII w.)”, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* (dalej: *RDSG*) 13 (1951): 137–198.

³ Irena Gieysztorowa, „Od metryk do szacunków ludności”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* (dalej: *KHKM*), 12 (1964) 2: 283.

⁴ Irena Gieysztorowa, „Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych”, *KHKM* 10 (1962), 1/2: 103–121; Zygmunt Sułowski, „O potrzebie rejestracji metryk kościelnych”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* (dalej: *ABMK*) 5 (1962): 7–11; tenże, „O właściwą metodę wykorzystywania metryk kościelnych dla badań demograficznych”, *KHKM* 10 (1962), 1–2: 81–101; Irena Gieysztorowa, „Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku”, *KHKM* 19 (1971), 4: 557–604; Stanisław Hoszowski, Zygmunt Sułowski, „Ewidencja ruchu naturalnego ludności oparta na dawnych metrykach parafialnych (projekt ujednoczonego systemu gromadzenia danych)” *Przeszłość Demograficzna Polski* (dalej: *PDP*) 4 (1971): 4–20; Irena Gieysztorowa, „Inwentaryzacja zachowanych ksiąg metrykalnych XVII–XVIII w.”, *PDP* 13 (1981): 117–118; Cezary Kukło, Wojciech Gruszecki, *Informatyczny system rekonstrukcji rodzin, gospodarstw domowych i społeczności lokalnych w Polsce przedrozbiorowej* (Białystok: Instytut Historii Filii Uniwersytetu Warszawskiego, 1994). Przegląd prac z zakresu demografii historycznej zob. Zygmunt Sułowski, „Stulecie polskiej demografii historycznej (1882–1982)”, *PDP* 15 (1984): 9–35; Cezary Kukło, „Polska demografia przeszłości u progu XXI wieku”, *PDP* 22 (2001): 7–32; Piotr Łozowski, „Bibliografia polskiej demografii historycznej po 1945 roku”, w: *Struktury demograficzne rodziny na ziemiach polskich do połowy XX wieku. Przegląd badań i problemów*, red. Piotr Guzowski, Cezary Kukło (Białystok: Instytut Badań Nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2014); Cezary Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009).

początku włączyło się do działań zmierzających do inwentaryzacji i wykorzystania bogatego zasobu ksiąg metrykalnych z terenu Lubelszczyzny. Zygmunt Sułowski, zainspirowany publikacjami Witolda Kuli⁵ i Stanisława Hoszowskiego⁶, już w 1954 roku rozpoczął badania nad księgami metrykalnymi z XVII–XIX wieku. Jak zauważyła jego późniejsza współpracowniczka Janina Gawrysiakowa, było to pierwsze przedsięwzięcie prowadzone na taką skalę w polskich badaniach demograficznych⁷. Zadania o podobnym znaczeniu i skali podjął się jednak znacznie wcześniej zasłużony badacz Lubelszczyzny – Henryk Wiercieński, którego Z. Sułowski uważał za faktycznego prekursora polskich badań demograficznych⁸. Wiercieński swoją drogę badacza przeszłości rozpoczynał w latach 80. XIX wieku od kwerendy w archiwum parafialnym w Wąwolnicy. Jego uwagę zwrócił fakt, że po 1656 roku spadła gwałtownie liczba odnotowanych chrztów i jeszcze przez jakiś czas utrzymywała się na niskim poziomie. Próbując dociec przyczyn takiej sytuacji, postanowił rozszerzyć kwerendę o ruch naturalny ludności rzymskokatolickiej sąsiednich parafii⁹. Dzięki jego staraniom ówczesny biskup lubelski Franciszek Jaczewski wydał proboszczom polecenie sporządzenia zestawień liczbowych chrztów, ślubów i zgonów odnotowanych w metrykach kościelnych, rozpoczynając od najstarszych zachowanych, aż po 1900 rok. Wskutek braku odpowiednich funduszy oraz pewnych przeszkód formalnych, opublikowano statystyki ludności dla 74 parafii, w formie przeciętnych 10-letnich, bez umieszczenia materiałów surowych, tj. tablic rocznych¹⁰. Choć w środowisku historyków badania prowadzone przez Wiercieńskiego spotkały się z zainteresowaniem i uznaniem, to nie brak także było głosów krytycznych. Włodzimierz A. Czerkawski, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, zwrócił uwagę na brak oznaczenia zmian terytorialnych parafii, jakie zachodziły w całym badanym okresie. Sceptycznie podszedł do ustaleń stanu ludności wyprowadzanych z liczb ruchu naturalnego tylko na podstawie stosunku urodzeń do ogólnej liczby ludności i wskazał na potrzebę oparcia ich na współczynnikach ślubów, umieralności i na stosunku zmarłych do urodzonych. Zauważył także znaczne wahania

⁵ Witold Kula, „Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną dawnej Polski (do początków XIX wieku)”, *RDSG* 13 (1951): 23–110.

⁶ Hoszowski, „Dynamika”, 137 i nn.

⁷ Janina Gawrysiakowa, „Profesor Zygmunt Sułowski 1920–1995”, *PDP* 20 (1997): 3–8. Tam też zestawienie prac z zakresu demografii historycznej prof. Z. Sułowskiego.

⁸ Zygmunt Sułowski, „Ruch naturalny ludności ziemi lubelskiej w latach 1582–1900”, *Folia Societatis Scientiarum Lublinensis* 1, 18 (1976): 3–11.

⁹ Henryk Wiercieński, „Próbki szperań po archiwach. Z ruchu ludności i zaludnienia na terytorium dawnego województwa lubelskiego w ciągu 3-ch ostatnich stuleci”, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego* 4 (1910): 315.

¹⁰ Szerzej na temat zabiegów H. Wiercieńskiego prowadzących do publikacji materiału źródłowego, zob. Hoszowski, „Dynamika”, 154–172.

i skoki z roku na rok w liczbie chrztów, ślubów i zgonów, sugerując równocześnie eliminację z dalszych obliczeń cyfr minimalnych i maksymalnych. W końcu negatywnie ocenił wartość współczynnika urodzeń (45%) wyprowadzonego z zawodnej statystyki gminnej i powiatowej, zalecając jego przeliczenie na podstawie jedyne wiarygodnego źródła, tj. spisu powszechnego z 1897 roku¹¹.

Jak już wspomniano, badania Wiercieńskiego znalazły kontynuatora w osobie Zygmunta Sułowskiego. Efektem tych badań miała być publikacja liczb ruchu naturalnego z 92 parafii rzymskokatolickich ziemi lubelskiej z lat 1582–1900. Punkt wyjścia stanowiły wykazy liczb ruchu naturalnego zgromadzone w 1901 roku w archiwum archidiecezjalnym na wniosek H. Wiercieńskiego¹². W czasie akcji mikrofilmowania ksiąg metrykalnych diecezji lubelskiej przez mormonów w latach 70. ubiegłego wieku¹³, dane dla części parafii zostały uzupełnione i zweryfikowane. Dodatkowo zakres rzeczowy badań poszerzono o dane ruchu naturalnego innych wyznań, tj. parafii greckokatolickich, prawosławnych, ewangelicko-augsburskich, sekty baptystów oraz żydów. W 1976 roku Sułowski napisał: „Od kilku już lat, pracując wspólnie z Janiną Gawrysiakową, zbliżamy się do końca tego zadania. Głównym powodem przedłużania się prac jest narastający perfekcjonizm – chęć możliwie krytycznej edycji tego materiału statystycznego, nie mającego podobnych w literaturze światowej”¹⁴. Jak się później okazało, zapowiedzi te były przedwczesne, co uświadamia, jak żmudną jest praca nad tego typu źródłem, zwłaszcza jeśli przedmiotem badań jest nie pojedyncza parafia, ale większy obszar. Zapowiadana publikacja krytycznego wydania liczb ruchu naturalnego Lubelszczyzny nie ukazała się, jednak w kilku artykułach, będących pokłosiem tych badań, zostały zawarte cenne uwagi i wskazówki co do wartości i możliwości wykorzystania materiału źródłowego. Okazało się, iż wyników akcji prowadzonej przez Wiercieńskiego nie można przyjmować bezkrytycznie. Dla niektórych parafii przeliczenia wykonano dokładnie, w części zaś zdarzają się błędy, często o charakterze systematycznym. Dotyczy to najczęściej ksiąg prowadzonych według formularza trydenckiego, które były w złym stanie lub zostały sporządzone trudnym do odczytania charakterem pisma. W tzw. księgach austriackich liczby zapisów podawano czasem tylko dla ośrodka parafii zamiast ogólnej sumy ze wszystkich miejscowości tworzących okręg parafialny. Zdarzały

¹¹ Hoszowski, „Dynamika”, 158–159.

¹² Archiwum Archidiecezji Lubelskiej, sygn. Rep. 60, VI, nr 1, *Akta Konsystorza Generalnego Diecezji Lubelskiej. Wykaz statystyczny o ruchu ludności w parafiach dzisiejszych w guberni lubelskiej od najdawniejszych czasów do 1901 r.*

¹³ Szerzej na ten temat zob. Piotr Rachwał, „Historyczna rejestracja metrykalna w archiwach parafialnych w Lubelskiem”, w: *Retrospekcja i ochrona dziedzictwa kulturowego*, red. Samanta Kowalska, Danuta Wańka (Poznań–Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2015), 157.

¹⁴ Sułowski, „Ruch”, 4.

się także sytuacje, iż pomijano drugą i kolejną księgę, w której kontynuowano zapisy dla pewnych miejscowości po wyczerpaniu przeznaczonych dla nich kart. Przeliczenia dla ksiąg tzw. polskich z lat 1810–1825 uwzględniają niekiedy zapisy wyznania mojżeszowego, a także błędnie potrają liczby ślubów, jeśli zapowiedzi numerowano równorzędnie z aktami małżeństw¹⁵.

Odrębny problem stanowi fakt, iż po 1797 roku ksiądz prowadził czasem równoległe nawet trzy typy ksiąg, tj. według formularza trydenckiego, austriackiego i napoleońskiego (polskiego). Zdarzało się, że liczby zapisów w poszczególnych księgach nie zawsze były równe, co niesie za sobą konieczność przeliczenia i porównania zapisów z różnych formularzy¹⁶. Wydaje się, iż splot zawłości natury prawnej, administracyjnej i instytucjonalnej związany z prowadzeniem rejestracji metrykalnej na Lubelszczyźnie czyni ten obszar szczególnie wymagającym pod względem nakładów pracy potrzebnych do wykorzystania zachowanych materiałów źródłowych¹⁷.

Do ważnych spostrzeżeń należą także te odnoszące się do kompletności rejestracji, a szczególnie do uznawanej za najślabszą w realiach polskich – rejestracji zgonów¹⁸. Na podstawie badań metryk z kilku parafii wynika (w artykule opublikowanym już po śmierci Sułowskiego), że kompletność rejestracji zależała od charakteru księgi, tj. jeśli miała ona charakter religijny i rejestrowała tylko osoby mogące przystąpić do spowiedzi i komunii świętej, to zapisywano wówczas osoby, które ukończyły 7–10 lat. W przypadku gdy księga zgonów miała charakter rachunkowy, wówczas zapisy obejmowały wszystkie pogrzeby lub te opłacone. Upowszechnienie zasady rejestracji wszystkich zmarłych, bez względu na wiek, nastąpiło na Lubelszczyźnie w drugiej połowie XVIII wieku. Wniosek, jaki płynie z tych obserwacji jest taki, iż przed wykorzystaniem materiału źródłowego

¹⁵ Sułowski, „Ruch”, 6 i nn.

¹⁶ Np. zasób ksiąg metrykalnych w parafiach: pw. Wniebowzięcia NMP w Bystrzycy, pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Lublinie, pw. św. Wita w Mełgwi.

¹⁷ Najbardziej skomplikowany stan prawny w okresie rozbiorów obowiązywał na terenie Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego. Królestwo Polskie stanowiło ten obszar prawny, gdzie najbardziej widoczny był wyznaniowy charakter rejestracji stanu cywilnego – akty stanu cywilnego osób należących do wyznań chrześcijańskich zostały połączone z metrykami kościelnymi. W przypadku członków wyznań niechrześcijańskich akta prowadzone były przez burmistrzów lub inne osoby świeckie, jednak i w tym wypadku rejestracja zachowywała charakter wyznaniowy, gdyż dopiero na podstawie doniesienia właściwego duchownego o przeprowadzeniu obrzędu religijnego sporządzano wymagany akt. Więcej zob. Marzena Dyjakowska, „Rejestracja stanu cywilnego w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim”, *Metryka* 1 (2013): 17–42.

¹⁸ Egon Vielrose, „Przyczynek do demografii wsi polskiej w XVIII wieku”, *RDSG* 14 (1952): 135.

do ostatecznych obliczeń i analiz należy ustalić charakter danej księgi i wiek notowanych zmarłych¹⁹.

W kontekście oceny przydatności materiału źródłowego do badań demograficznych i problemów z tym związanych, na szczególną uwagę zasługują studia Janiny Kowalczyk. Pracę tę wyróżnia nowatorskie podejście do analizy materiału źródłowego. Narzędzia analityczne wykorzystano tam przede wszystkim do określenia kompletności rejestracji, a nowością metodyczną była eliminacja zapisów z miejscowości nienależących do parafii. Dodatkowo w analizie uwzględniono metryki chrztów parafii sernickiej notowane w księgach sąsiedniej parafii Lubartów²⁰. Ustalenia były odpowiedzią na sygnalizowaną już wcześniej w literaturze przedmiotu konieczność sięgania do zasobów metrykalnych sąsiednich ośrodków, także wówczas, gdy przedmiotem analizy jest pojedyncza parafia. Badania J. Kowalczyk ożywiły dyskusję na temat wykorzystania metryk w badaniach demograficzno-historycznych. Istotną z punktu widzenia wiarygodności źródła zasadę przestrzegania przymusu parafialnego omawia artykuł Piotra Rachwała i Bogumiła Szadego. Poruszono w nim problem rejestracji metrykalnej wiernych dekanatu kazimierskiego w XVIII wieku (a ściślej, okres 1781–1790) poza właściwą, ze względu na miejsce zamieszkania, parafią. Hipoteza badawcza zakładała, że o skali zjawiska miał decydować w głównej mierze dystans oddzielający poszczególne miejscowości od najbliższego kościoła. Podstawę źródłową stanowiły metryki 13 parafii. W analizie zgromadzonego materiału posłużono się nowoczesnymi metodami badawczymi, m.in. narzędziami GIS. Otrzymane wyniki ujawniły, iż skala zjawiska nie była duża. Dla chrztów mediana dla odsetka ochrzczonych, poza przypisaną prawem parafią, wynosiła 3,1. Nie zaobserwowano także znacznej korelacji między liczbą chrztów a odległością. Jeśli dochodziło do łamania tzw. przymusu parafialnego, to dotyczyło to przede wszystkim chrztów, marginalnie zgonów i w ogóle ślubów²¹.

Badania prowadzone przy wykorzystaniu bogatej podstawy źródłowej, na rozległym obszarze, prowadziła Janina Gawrysiakowa. Opublikowana rozprawa doktorska jej autorstwa, poświęcona grupom wyznaniowym na Lubelszczyźnie w XIX wieku, jest w pewnym sensie ukoronowaniem prac prowadzonych, jak wcześniej wspominaliśmy, pod kierownictwem Z. Sułowskiego. Co prawda zakres chronologiczny badań obejmuje tylko XIX wiek, jednak zakres terytorialny,

¹⁹ Zygmunt Sułowski, „Księga zgonów parafii Kijany i Bystrzyca z drugiej połowy XVIII w.”, *ABMK* 67 (1997): 271–299; por. Irena Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej* (Warszawa: PWN, 1976), 214.

²⁰ Janina Kowalczyk, „Wartość źródłowa metryk parafii Serniki (pow. Lubartów) z lat 1697–1865”, *PDP* 3 (1970): 63–113.

²¹ Piotr Rachwał, Bogumił Szady, „Obszar parafii jako czynnik źródłotwórczy rejestracji metrykalnej w dekanacie Kazimierz na przełomie XVIII i XIX wieku”, *PDP* 38 (2016), 2: 35–72.

rzeczowy i doniosłość ustaleń wpisują tę pozycję do kanonu literatury demograficzno-historycznej. W pracy opublikowano m.in. roczne liczby zapisów ruchu naturalnego dla 25 parafii rzymskokatolickich za lata 1801–1900. Po raz pierwszy w polskich badaniach demograficznych przeprowadzono konfrontację liczb zapisów prowadzonych równoległe według różnych formularzy (na przykładzie wyznania katolickiego obu obrządków²²). Autorka zwróciła uwagę na problem rejestracji zgonów dzieci w okresie zaraz po narodzinach. Przykładowo, szczegółowa obserwacja rejestracji z 1831 roku, podobnie jak z 1855 roku, potwierdziła zaniedbania w zapisywaniu zgonów niemowląt²³.

2

Po dosyć długim okresie marazmu w badaniach nad ruchem naturalnym Lubelszczyzny, odżyły one na nowo w 2006 roku. Dzięki uprzejmości J. Gawrysiakowej dotarłem do materiałów, które zawierały przeliczenia liczb ruchu naturalnego dokonane w latach 70. XX wieku, a bazowały na wcześniejszych zestawieniach pozyskanych z inicjatywy H. Wiercieńskiego. Ich ponowna kontrola pokazała jednak, iż jedyną pewną drogą weryfikacji poprawności zapisów (zob. przykładowe porównanie zapisów dla chrztów w parafii Bełżyce, tab. 1) będzie bezpośrednie sięgnięcie do źródeł. W celu poszerzenia możliwości wnioskowania, a także pełniejszej kontroli nad poprawnością przeliczanego materiału, zdecydowałem poszerzyć strukturę tworzonej bazy danych o płeć osób zapisanych w metrykach, wiek zmarłych, a także sezonowość miesięczną zdarzeń. Wiązało się to z dużym nakładem pracy i koniecznością wykonania całej procedury przeliczeniowej od początku, bez oglądania się na dotychczasowe prace. Aby zadanie mogło zostać wykonane w realnym terminie, tj. maksymalnie kilkunastu lat, ograniczono zakres przedmiotowy do wyznania rzymskokatolickiego, a terytorium, w przybliżeniu, do historycznej ziemi lubelskiej, zamiast całej Lubelszczyzny.

²² O ludności greckokatolickiej na Lubelszczyźnie pisał ostatnio Piotr Rachwał. Choć praca informuje o ruchu naturalnym unitów w XIX w., to jej podstawą nie były księgi metrykalne, lecz statystyki konsystorskie. Zob. Piotr Rachwał, *Unicy na Lubelszczyźnie w XIX wieku. Studium źródłoznawczo-demograficzne* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017).

²³ Janina Gawrysiakowa, *Grupy wyznaniowe ludności w Lubelskiem w XIX wieku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992), 47–48.

Tabela 1. Średnia liczba urodzeń w parafii Bełżyce w latach 1731–1900 według trzech prób przeliczeń

Okres	Wiercieński	Gawrysiakowa	Rachwał
1731–1740	78,8	.	81,9
1741–1750	77,2	.	79,8
1751–1760	71,7	.	79,1
176117–70	70,6	.	75,7
1771–1780	70,9	.	74,4
1781–1790	85,4	.	88,1
1791–1800	76,9	.	102,4
1801–1811	49,5	102,9	103,7
1811–1820	108,3	96,6	96,8
1821–1830	130,7	108,8	109
1831–1840	116,8	115,9	117,7
1841–1850	120,1	120,1	120,6
1851–1860	110,1	111,6	112,5
1861–1870	133	132,9	134,7
1871–1880	141,2	146,6	147,2
1881–1890	197,1	199,2	199,8
1891–1900	261,8	261,8	262,9

Uwaga: w przypadku dziesięcioleci 1801–1810 i 1811–1820 wyższe liczby w przeliczeniach H. Wiercieńskiego wynikają z braku odliczenia ludności żydowskiej.

Źródło: Wiercieński, „Próbki”, tab I, nlb.; Gawrysiakowa, *Grupy*, tab. 23, nlb.; obliczenia własne na podstawie ksiąg metrykalnych parafii Bełżyce.

Przez kolejnych kilka lat prowadzono kwerendy terenowe, a działania udało się dodatkowo zintensyfikować od 2012 roku, po uzyskaniu grantu MNiSW. Dzięki poparciu ks. arcybiskupa prof. dr hab. Stanisława Budzika oraz dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego Lubelskiego ks. dr hab. Jarosława Marczewskiego uzyskałem dostęp do wszystkich archiwów parafialnych objętych projektem. Sam projekt zakłada dwa nadrzędne cele. Pierwszy z nich polega na skatalogowaniu i digitalizacji staropolskich ksiąg metrykalnych przechowywanych w archiwach parafialnych Lubelszczyzny. Drugi – na przeliczeniu i wykorzystaniu danych o ruchu naturalnym do badań nad historią zaludnienia wschodniej Polski. Co ważne, utworzenie kopii cyfrowych ksiąg metrykalnych i udostępnienie w internecie nie tylko zabezpieczy je przed zniszczeniem, ale pozwoli na wykorzystanie przez szerokie grono badaczy²⁴. Etap inwentaryzacji i dyskretyzacji zbiorów

²⁴ Informacje o projekcie znajdują się pod adresem: <http://ksiegimetrykalne.pl>. W portalu umieszczone zostaną m.in. zdjęcia wszystkich ksiąg metrykalnych z okresu staropolskiego. Obecnie (stan na wrzesień 2017) można przeglądać metryki z parafii Matczyn i Żyrzyn. Sama akcja spotkała się z dużym zainteresowaniem lokalnych badaczy przeszłości, a przed wszystkim

został zakończony²⁵. Użycie dobrej klasy lustrzanki cyfrowej zintegrowanej z komputerem oraz zewnętrznym źródłem światła pozwoliło na fotografowanie w trudnych warunkach lokalowych archiwów parafialnych. W sumie wykonałem kilkaset tysięcy zdjęć, o łącznym rozmiarze ponad 400 GB danych²⁶.

Klucz wyboru obiektów, a tym samym zasięg terytorialny badań, stanowiły granice powiatu lubelskiego z około 1564 roku. Na tak wyznaczonym obszarze funkcjonowały 54 parafie, których liczba wzrosła do 61 pod koniec XIX wieku (zob. mapa 1). Zważywszy, że historyczne granice powiatu lubelskiego wyznaczone na mapie opublikowanej w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk²⁷ wzbudzają kontrowersje, wytypowany obszar należy traktować jako umowny. Wątpliwości dotyczą przede wszystkim rozgraniczenia powiatu lubelskiego i powiatu urzędowskiego, w pozostałej części były to granice naturalne (Wisła, Tyśmienica, Wieprz oraz wzniesienie Zachodniego Roztocza).

Zakres chronologiczny badań wyznacza z jednej strony obecność najstarszych ksiąg metrykalnych (Lublin 1582), a z drugiej rok 1900. Na końcową datę wpływają czynniki natury źródłowej i demograficznej. W 1897 roku został przeprowadzony pierwszy i jedyny w dziejach Królestwa Polskiego powszechny spis ludności. Ponadto na początku XX wieku na ziemiach polskich zaszły przemiany demograficzne, skutkujące trwałym spadkiem współczynników rodności oraz zgonów²⁸.

genealogów. Potwierdzeniem są liczne prośby o udostępnienie materiału metrykalnego, sama zaś witryna projektu (wciąż w rozbudowie) przekroczyła liczbę 40 tys. wyświetleń.

²⁵ Wstępne wyniki inwentaryzacji zostały już opublikowane. Zob. Rachwał, „Historyczna”, 150–164; Piotr Rachwał, „Księgi metrykalne z czasów zaboru austriackiego w archiwach parafialnych w Lubelskiem – regulacje prawne, stan zachowania”, *Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego* 6 (2014/2015): 306–325; Piotr Rachwał, „Staropolskie księgi metrykalne w archiwach parafialnych archidiecezji lubelskiej”, *KHKM* 63 (2015), 4: 585–601.

²⁶ W tym miejscu nasuwa się ważna refleksja związana z korzystaniem z tego typu zbiorów. Często księgi metrykalne, ale i inne rodzaje źródeł przechowywanych w archiwach parafialnych, znajdują się w złym stanie. Głównym zagrożeniem dla archiwaliów jest wilgoć i duże wahania temperatury. Korzystanie z nich, bez odpowiedniego zabezpieczenia, może być bardzo niebezpieczne dla zdrowia. Dla przykładu, w archiwum parafialnym św. Jana Chrzyciela i św. Bartłomieja Apostoła w Kazimierzu Dolnym w 2011 r., na podstawie prób mikrobiologicznych, stwierdzono bardzo dużą liczbę aktywnych mikroorganizmów, bakterii i grzybów drożdżoidalnych. Oznaczono m.in. liczne kolonie groźnego dla zdrowia grzyba *Aspergillus Flavus* i *Aspergillus Candidius*. Mogą one wywołać ciężkie choroby układu oddechowego, ale i ogólnoustrojowe. Zob. „Księgozbiór i archiwum parafialne. Ocena konserwatorska” (oprac. zespół konserwatorów: Iwona Kotala-Kiba i in.), *Fara* 1 (2013): 2–7.

²⁷ Stefan Wojciechowski, *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku* (Warszawa: PWN, 1966).

²⁸ Krzysztof Zamorski, *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.* (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1991), 69 i nn.

Mapa 1

Opracowanie własne.

Dane o ruchu naturalnym omawianego obszaru zostaną wykorzystane do kompleksowej analizy demograficznej. W tym celu zostanie zastosowana metoda *inverse projection* (projekcji odwróconej) – nowatorska na gruncie polskich badań demografii historycznej. Metodę projekcji odwróconej użyto przy rekonstrukcji

krajobrazu demograficznego takich państw, jak Anglia (1541–1871)²⁹, Norwegia (1735–1974)³⁰, Włochy (1750–1911)³¹, a także mniejszych obszarów, jak miasta czy okręgi parafialne, np. Colyton (1545–1834)³², Amsterdam (1680–1921)³³. Podobne badania nad przeszłością demograficzną Lubelskiego umożliwią oszacowanie poziomu ważnych wskaźników demograficznych, w tym współczynnika umieralności oraz poznanie struktury wiekowej populacji. W efekcie otrzymamy unikalne dane, przydatne do konstruowania modeli opisujących zależności między systemem demograficznym, środowiskiem i porządkiem ekonomicznym³⁴. Opublikowane wyniki badań będą stanowiły asumpt do dalszych rozważań nad przeszłością demograficzną kraju³⁵. W celu maksymalizacji użyteczności zebranego materiału źródłowego zostanie utworzona baza danych rozbudowana o odpowiednią aplikację – Geographical Information System (GIS).

²⁹ Edward A. Wrigley, Roger S. Schofield, *The Population History of England, 1541–1871: A Reconstruction* (London: Edward Arnold, 1981).

³⁰ Helge Brunborg, *The Inverse Projection Method Applied to Norway, 1735–1974* (niepubl., 1976).

³¹ Marco Breschi, Lucia Pozzi, Rosella Rettaroli, „Diferencias en el crecimiento de cuatro poblaciones regionales en Italia, 1750–1911”, *Boletín de la Asociación de demografía histórica* 14 (1996): 11–30.

³² Ronald Lee, „Estimating Series of Vital Rates and Age Structures from Baptisms and Burials: A New Technique with Applications to Pre-industrial England”, *Population Studies* 28 (1971), 3: 495–512.

³³ Marco H.D. van Leeuwen, James E. Oeppen, „Reconstructing the Demographic Regime of Amsterdam 1681–1920”, *Economic and Social History in the Netherlands* 5 (1993): 61–102.

³⁴ Przykład wykorzystania danych ruchu naturalnego do badań nad stanem ludności, płodnością, umieralnością, długością życia i oddziaływania na nie czynników ekonomicznych, klimatycznych (czy szerzej, środowiskowych) prezentuje wspomniana już praca angielskich badaczy – Wrigley, Schofield, *The population*. Przegląd metod łączących dane demograficzne i gospodarcze w badaniach nad standardem życia populacji historycznych zawiera artykuł – Piotr Guzowski, Radosław Poniat, „Standardy i jakość życia w historiografii światowej. Przegląd badań i problemów”, *RDSG* 76 (2016): 9–37. Na gruncie polskich badań demograficznych prace o podobnej tematyce stanowią, jak do tej pory, rzadkość. Zob. Cezary Kukło, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku: 1991); Konrad Wnęk, *Dzieje klimatu Galicji w latach 1848–1913* (Kraków: Historia Jagellonica, 1999); Bartosz Ogórek, „Galicia's Escape from the Malthusian Trap. A Long and Short-term Analysis of the Demographic Response to Economic Conditions in the Population of Galicia 1819–1913”, *RDSG* 75 (2015): 95–127; Piotr Miodunka, „Kryzysy demograficzne w Małopolsce w końcu XVII i pierwszej połowie XVIII wieku. Zarys problematyki”, *PDP* 37 (2015) 4: 7–37.

³⁵ Jednym z ważkich problemów jawi się tu potrzeba weryfikacji XIX-wiecznych statystyk Królestwa Polskiego i ich wykorzystanie w badaniach nad procesami modernizacyjnymi zachodzącymi na ziemiach polskich w tym okresie. O potrzebie takiej weryfikacji pisali m.in. Stefan Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności byłego Królestwa Polskiego* (Warszawa: GUS, 1920); Irena Gieysztorowa, „Niebezpieczeństwa”, 557–604.

Wnioski

Krytyczne spojrzenie na dotychczasowe prace demograficzno-historyczne, wzbogacone o własne doświadczenia, pozwalają na sformułowanie kilku uwag odnośnie do badań nad ruchem naturalnym Lubelszczyzny. Po pierwsze, dostęp do materiałów metrykalnych był utrudniony z powodu ich przechowywania w archiwach parafialnych. Dzięki akcji digitalizacji przeprowadzonej w latach 2012–2015 problem ten stracił na znaczeniu. Udało się sporządzić cyfrowe kopie metryk z okresu staropolskiego, natomiast pilną potrzebą wydaje się przeprowadzenie podobnej akcji w stosunku do ksiąg wypełnianych według formularza austriackiego.

Stan części zasobu znajduje się w złym stanie, co może nastęrczać sporych problemów w poprawnym odczytaniu ich treści, a tym samym rzutować na późniejsze wyniki badawcze. Śledząc ciągłość zachowanych materiałów źródłowych, można wyróżnić kilka przyczyn powodujących jej zaburzenia, tj. luki spowodowane brakiem poszczególnych woluminów, luki wewnątrz ksiąg wynikające z brakujących lub zniszczonych kart i w końcu opuszczenia dla wpisów z poszczególnych miesięcy. Wyzwaniem metodologicznym jest, w jaki sposób luki te uzupełniać i czy w ogóle podejmować się tego zadania³⁶. W sytuacji gdy braki te nie są duże, wydaje się, że wykluczenie całego zasobu z badania jest niewłaściwe, tym bardziej jeśli zgodzimy się z opinią o nieporównywalnie słabszym zachowaniu rodzimych źródeł na tle francuskich czy angielskich³⁷. Zupełnie odrębny problem stanowi konieczność krytycznego podejścia do danych nawet dla okresów o niezaburzonej strukturze zapisów i ciągłości chronologicznej. Wpływ na niedokładną rejestrację ruchu naturalnego miało wiele czynników. Uchybienia w rejestracji mogły być spowodowane nieobecnością księdza w parafii, nieprzestrzeganiem przez wiernych tzw. przymusu parafialnego (a tu ważną rolę mogły odgrywać wysokie opłaty *iura stolae*, znaczna odległość miejscowości od ośrodka parafialnego), klęskami żywiołowymi, a szczególnie różnego rodzaju epidemiami chorób zakaźnych. Wyjaśnienie tych kwestii wymaga wiedzy o obszarze duszpasterskiej poszczególnych parafii, znajomości topografii badanego obszaru połączonej ze studiami nad dziejami osadniczymi umożliwiającymi śledzenie zmian granic parafii w dłuższym okresie czasu. Dodatkowo dochodzi problem migracji ludności, którego skala i kierunek, zwłaszcza dla okresu przedspisowego, pozostaje wielką niewiadomą. Niestety, żaden z tych ważkich problemów nie doczekał się pełnego opracowania, co przy studiach nad ruchem naturalnym

³⁶ Gieysztorowa, „Od metryk”, 290; Gieysztorowa, „Niebezpieczeństwa”, 591–594.

³⁷ Irena Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej* (Warszawa: PWN, 1976), 198 i nn.; Thomas H. Hollingsworth, *Historical Demography* (London: The Sources of History Limited, 1969).

ludności Lubelszczyzny rodzi potrzebę „pracy u podstaw”, a to z kolei skutecznie odsuwa w czasie finalizację podjętych zadań³⁸.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Archidiecezji Lubelskiej, sygn. Rep. 60, VI, nr 1. *Akta Konsystorza Generalnego Diecezji Lubelskiej. Wykaz statystyczny o ruchu ludności w parafiach dzisiejszych w guberni lubelskiej od najdawniejszych czasów do 1901 r.*

Opracowania

Breschi, Marco, Lucia Pozzi, Rosella Rettaroli. „Diferencias en el crecimiento de cuatro poblaciones regionales en Italia, 1750–1911”. *Boletín de la Asociación de demografía histórica* 14 (1996): 11–30.

Brunborg, Helge. *The Inverse Projection Method Applied to Norway, 1735–1974*. Niepubl., 1976.

Gawrysiakowa, Janina. „Profesor Zygmunt Sułowski 1920–1995”. *Przeszość Demograficzna Polski* 20 (1997): 3–8.

Gieysztorowa, Irena. „Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 10 (1962) 1/2: 103–121.

Gieysztorowa, Irena. „Inwentaryzacja zachowanych ksiąg metrykalnych XVII–XVIII w.”. *Przeszość Demograficzna Polski* 13 (1981): 117–118.

Gieysztorowa, Irena. „Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 19 (1971), 4: 557–604.

Gieysztorowa, Irena. „Od metryk do szacunków ludności”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 12 (1964) 2: 283–298.

Gieysztorowa, Irena. *Wstęp do demografii staropolskiej*. Warszawa, PWN: 1976.

Guzowski, Piotr, Radosław Poniak. „Standardy i jakość życia w historiografii światowej. Przegląd badań i problemów”. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 76 (2016): 9–37.

Hollingsworth, H. Thomas. *Historical demography*. London: The Sources of History Limited, 1969.

Hoszowski, Stanisław. „Dynamika zaludnienia Polski w epoce feudalnej (X–XVIII w.)”. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 13 (1951): 137–198.

Hoszowski, Stanisław, Zygmunt Sułowski. „Ewidencja ruchu naturalnego ludności oparta na dawnych metrykach parafialnych (projekt ujednoczonego systemu gromadzenia danych)”. *Przeszość Demograficzna Polski* 4 (1971): 4–20.

Kowalczyk, Janina. „Wartość źródłowa metryk parafii Serniki (pow. Lubartów) z lat 1697–1865”, *Przeszość Demograficzna Polski* 3 (1970): 63–113.

³⁸ Publikacja książkowa podsumowująca wieloletnie badania jest w przygotowaniu, a jej wydanie przewidziano na 2019 rok.

- Kukło, Cezary. *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Kukło, Cezary. „Polska demografia przeszłości u progu XXI wieku”. *Przeszość Demograficzna Polski* 22 (2001): 7–32.
- Kukło, Cezary, Wojciech Gruszecki. *Informatyczny system rekonstrukcji rodzin, gospodarstw domowych i społeczności lokalnych w Polsce przedrozbiorowej*. Białystok: Instytut Historii Filii Uniwersytetu Warszawskiego, 1994.
- Kula, Witold. „Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną dawnej Polski (do początków XIX wieku)”. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 13 (1951): 23–110.
- Lee, Ronald. „Estimating Series of Vital Rates and Age Structures from Baptisms and Burials: A New Technique with Applications to Pre-industrial England”. *Population Studies* 28 (1971), 3: 495–512.
- Leeuwen, Marco H.D. van, James E. Oeppen. „Reconstructing the Demographic Regime of Amsterdam 1681–1920”. *Economic and Social History in the Netherlands* 5 (1993): 61–102.
- Łozowski, Piotr. „Bibliografia polskiej demografii historycznej po 1945 roku”. W: *Struktury demograficzne rodziny na ziemiach polskich do połowy XX wieku. Przegląd badań i problemów*, red. Piotr Guzowski, Cezary Kukło, 157–374. Białystok: Instytut Badań Nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2014.
- Miodunka, Piotr. „Kryzysy demograficzne w Małopolsce w końcu XVII i pierwszej połowie XVIII wieku. Zarys problematyki”. *Przeszość Demograficzna Polski* 37 (2015), 4: 7–37.
- Ogórek, Bartosz. „Galicia’s Escape from the Malthusian Trap. A Long and Short-term Analysis of the Demographic Response to Economic Conditions in the Population of Galicia 1819–1913”. *Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 75 (2015): 95–127.
- Rachwał, Piotr. „Historyczna rejestracja metrykalna w archiwach parafialnych w Lubelskiem”. W: *Retrospekcja i ochrona dziedzictwa kulturowego*, red. Samanta Kowalska, Danuta Wańka, 150–164. Poznań–Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2015.
- Rachwał, Piotr. „Księgi metrykalne z czasów zaboru austriackiego w archiwach parafialnych w Lubelskiem – regulacje prawne, stan zachowania”. *Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego* 6 (2014/2015): 306–325.
- Rachwał, Piotr. „Stan badań nad demografią Lubelszczyzny w XVI–XIX wieku”. *Roczniki Humanistyczne* 64 (2016), 2: 89–112.
- Rachwał, Piotr. „Staropolskie księgi metrykalne w archiwach parafialnych archidiecezji lubelskiej”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 63 (2015), 4: 585–601.
- Rachwał, Piotr. *Unicy na Lubelszczyźnie w XIX wieku. Studium źródłoznawczo-demograficzne*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017.

- Rachwał, Piotr, Bogumił Szady. „Obszar parafii jako czynnik źródłotwórczy rejestracji metrykalnej w dekanacie Kazimierz na przełomie XVIII i XIX wieku”. *Przeszłość Demograficzna Polski* 38 (2016) 2: 35–72.
- Sułowski, Zygmunt. „Księga zgonów parafii Kijany i Bystrzyca z drugiej połowy XVIII w.”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 67 (1997): 271–299.
- Sułowski, Zygmunt. „O potrzebie rejestracji metryk kościelnych”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 5 (1962): 7–11.
- Sułowski, Zygmunt. „O właściwą metodę wykorzystywania metryk kościelnych dla badań demograficznych”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 10 (1962), 1–2: 81–101.
- Sułowski, Zygmunt. „Ruch naturalny ludności ziemi lubelskiej w latach 1582–1900”. *Folia Societatis Scientiarum Lublinensis* 18 (1976): 3–11.
- Sułowski, Zygmunt. „Stulecie polskiej demografii historycznej (1882–1982)”. *Przeszłość Demograficzna Polski* 15 (1984): 9–35.
- Szulc, Stefan. *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności byłego Królestwa Polskiego*. Warszawa: GUS, 1920.
- Vielrose, Egon. „Przyczynek do demografii wsi polskiej w XVIII wieku”. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 14 (1952): 122–136.
- Wiercieński, Henryk. „Próbki szperań po archiwach. Z ruchu ludności i zaludnienia na terytorium dawnego województwa lubelskiego w ciągu 3-ch ostatnich stuleci”. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego* 4 (1910): 313–329.
- Wnęk, Konrad. *Dzieje klimatu Galicji w latach 1848–1913*. Kraków: Historia Jagellonica, 1999.
- Wojciechowski, Stefan. *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*. Warszawa: PWN, 1966.
- Wrigley, A. Edward, Roger S. Schofield. *The Population History of England, 1541–1871: A Reconstruction*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Zamorski, Krzysztof. *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.* Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1991.

Ruch naturalny na Lubelszczyźnie w XVI–XIX wieku. Stan i perspektywy badawcze

Streszczenie

W artykule omówiono stan badań nad ruchem naturalnym Lubelszczyzny. Główny nacisk położono na wskazanie problemów związanych z wykorzystaniem rejestracji ciągłej. Prace nad inwentaryzacją ksiąg metrykalnych i wykorzystaniem ich zawartości do badań nad zaludnieniem historycznej ziemi lubelskiej trwają od lat 50. ubiegłego wieku.

W zamierzeniu, efektem tych starań miała być publikacja liczb ruchu naturalnego, opatrzona krytycznym komentarzem oraz wyprowadzone na ich podstawie charakterystyki liczbowe populacji. Zamierzeń tych nie udało się jak do tej pory w całości zrealizować. Dotychczasowe wyniki wskazują na zaniedbania w rejestracji zgonów małych dzieci, różnej liczby zapisów dokonywanych przez duchownych w księgach formularza trydentyńskiego, austriackiego i polskiego, prowadzone niekiedy równoległe dla tego samego okresu. Niepokój budzi także możliwość odbywania przez wiernych praktyk religijnych poza przypisaną prawem parafią.

Poważne ograniczenie w prowadzeniu kwerendy źródłowej stanowił do tej pory fakt, iż wszystkie księgi metrykalne z okresu staropolskiego oraz tzw. księgi austriackie przechowywane są w archiwach parafialnych. W latach 2012–2015 przeprowadzona została digitalizacja wszystkich zgromadzonych tam źródeł. Zasób ten udostępniany jest sukcesywnie na stronie <http://ksiegimetrykalne.pl>.

Słowa kluczowe: archiwum parafialne, digitalizacja, księgi metrykalne, projekcja odwrócona, ruch naturalny

Vital Events in the Lublin Region from the 16th to the 19th Centuries. The State of Research and its Prospects

Summary

The article presents the state of research into vital events in the Lublin Region. The main attention has been paid to the problems concerning the continuous registration. The research into inventorying parish registers and analysing their contents with special emphasis placed on historical populating of the Lublin Region has been conducted for the last fifty years. The purpose of the research effort was to publish the numbers of the vital events with a commentary and to provide a quantitative description of the population. Yet, so far the purpose has not been fully achieved. The results so far obtained indicate that there were some inaccuracies in the registration of infant deaths and different numbers of records made by clergymen in parish registers in Tridentine, Austrian and Polish forms, which were sometimes written at the same time. Other inaccuracies result from the fact that some members of the congregation might have practised their religion in parishes other than their own ones.

The preliminary research of sources is additionally restricted by the fact that all Old-Polish registers and the so called Austrian books are kept in parish archives. In the years 2012–2015 they were all digitalised, and they are successively made public at <http://ksiegimetrykalne.pl>.

Keywords: parish archives, digitalisation, parish registers, inverse projection, vital events